

Zerdüştlükte Tanrı-Evren İlişkisi Bağlamında Meleklerin Rolü*

The Role of Angels in the Context of the God-Universe Relationship in Zoroastrianism

Mihdat AKTULGA**

Öz

Zerdüştlük özü itibariyle ilahi düzenin tek yaratıcısının Ahura Mazda olduğunu bildiren monoteist karakterli bir dindir. Bununla birlikte Zerdüş inancına göre varoluşun temelinde iyi, kötü, aydınlık ve karanlık ilkelerine dayalı zıt unsurlar ve bu unsurlara bağlı sürekli ve sonsuz bir rekabet yatmaktadır. Bu savaşın bir tarafında İyi Ruh Ahura Mazda, diğer tarafında ise Kötü Ruh Angra Mainyu yer almaktadır. Avesta, bu düzenin yaratıcısı ve koruyucusu olan "Bilge Efendi'nin" yardımcısı konumunda olan pek çok varlık hakkında bilgi vermektedir. Bu varlıkların en önemlileri baş melekler olarak bilinen Ameşa Spentalar'dır. Ameşa Spentalar, kozmik bir enerji ve tanrısal gücün kusursuz taraftarları olarak varlık âleminin her kademesinde kötülükle aktif bir mücadele halindedirler. Burada insan açısından belirleyici olan, sonsuza kadar sürecek bu savaşta seçimini iyilikten yana kullanmasıdır. Güçlü tanrısal hiyerarşisinin altında bulunan bu varlıklar, sonsuz bir adanma tutkusuyla kendileri için tayin edilmiş bu ulvi görevleri bir değerler sistemi dâhilinde gerçekleştirmektedirler. Ameşa Spentalar'ın yanında Ahura Mazda'nın yüce bilgelik, iyilik, merhamet ve adaletinin evrende tecelli eden mükemmel idealleri olan Yazatalar ve Fravaşiler yer almaktadır. Bu melekler, Ahura Mazda'nın her şeye nüfus eden gücünü temsil eder. Zerdüş dini geleneğinde, genel olarak Ameşa Spentalar, Yazatalar ve Fravaşiler şeklinde kategorize edilen bu varlıkların her birisinin farklı bir özelliği ve varlık mesabesinde farklı işlevleri vardır.

Anahtar Kelimeler: Ahura Mazda, Angra Mainyu, Ameşa Spentalar, Yazatalar, Fravaşiler.

Abstract

Zoroastrianism is essentially a monotheistic religion that states that Ahura Mazda is the only creator of the divine order. In the meantime, according to Zoroastrian belief, there are opposite elements based on the principles of good, bad, brightness and darkness, and a constant and endless competition depending on these elements. On one side of this war is the Good Spirit Ahura Mazda, and on the other side is the Evil Spirit Angra Mainyu. The Avesta provides information about many creatures who are in the position of assistants of the "Wise Master", the creator and protector of this order. The most important of these creatures are the Amesha Spentas, known as the archangels. Amesha Spentas, as the

* Bu Makale "Düalist Dinlerde Tanrı İnancı Üzerine Bir Karşılaştırma (Mecusilik, Sâbiilik, Manicilik)" başlıklı tezden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Bölümü, mthttlg@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1913-782X, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 17.01.2022, Accepted/Kabul Tarihi: 24.02.2022, Published/Yayım Tarihi: 18.03.2022.

perfect supporters of a cosmic energy and divine power, are in an active struggle with evil at every level of the realm of existence. What is decisive here for mankind is using their choice for good in this war that will last forever. These creatures, under their powerful divine hierarchy, carry out these lofty duties assigned to them with an endless passion of devotion, within a system of values. In addition to the Amesha Spentas, the Yazatas and Fravashis take place and they are known to have the perfect ideals of Ahura Mazda's supreme wisdom, goodness, mercy, and justice manifested in the universe. These angels represent the power of Ahura Mazda that permeates everything. In the Zoroastrian religious tradition, each of these creatures, which are generally categorized as Amesha Spentas, Yazatas, and Fravashis, has a different feature and different functions in their existence level.

Keywords: Ahura Mazda, Angra Mainyu, Amesha Spentas, Yazatas, Fravashis.

Giriş

Zerdüştlük, tanrısal düzeni birbirlerinin katı karşıtlığına dayalı aydınlık ve karanlık, iyilik ve kötülük ilkeleriyle temellendirme yoluna gitmektedir. Bu öğretiyi esasen kadim Aryan topluluklarından İran ve Hint dinlerine miras kalan dinsel ve kültürel ortaklığında buluşan bir paydaya dayanmaktaydı. Bu doktrine göre kozmosta bir tarafta düzeni ve doğruluğu ifade eden Aşa'nın diğer taraftan yalan ve kaosu besleyen Drug (Druj/Yalan)'un karşıtlığı vardı. Kadim Aryan topluluklarında doğa fenomenleriyle doğrudan ilişkili tanrılar olan Ahuralar, doğruluğun ve kozmik düzeni sağlayan yüce varlıklar olarak kabul edilirdi. Diğer taraftan kozmik düzenin koruyucu tanrılarıyla sürekli savaş halinde olan ve canlıların yaşamını ölüm, hastalık, kuraklık, gibi felaketlerle tehdit eden daevler vardı. Aryan dinsel düşüncesinde yaygın olan politeist ve karşıt unsurlar temelinde şekillenen bu dinsel anlayış, Zerdüş't sonrası Ahura Mazda'nın tekliği konseptinde yeniden reformize edildi. Zerdüş't ile birlikte her biri tanrılar panteonunda farklı bir işleve sahip Ahuralar, tanrı olmaktan çıkartılıp tek ve gerçek bir bilge olan Ahura Mazda'nın kusursuz düzenini koruyan birer melek statüsüne indirildi.

Zerdüş't kutsal külliyatında, Ahura Mazda'nın eşsiz ve mükemmel bir varlık olduğu görüşüne yer verilir. Buna göre Doğru İlke'nin ilk babası, güneşin ve yıldızların yolunu tayin eden, ayı aydınlatıp söndüren, yeryüzünü koruyup gök kubbenin düşmesini engelleyen, rüzgârlara ve bulutlara hız veren, gece ve gündüzü yaratan ve ayrıca kutsal ruhla bütün varlıkları yaratan tek ve eşsiz yaratıcı Ahura Mazda'dır.¹ Ancak Gatalar'da Zerdüş't dininin monoteist karakterini gölgeleyen pek çok ifadeye de rastlamaktayız.² Avesta'da Ahura Mazda yaşamın, iyiliğin, huzurun, bereketin, masumiyetin yaratıcısı olarak anlatılırken, Kötü Ruh Angra Mainyu ise ölümün, kötülüğün, acının, kıtlığın ve günahların kaynağı olarak anlatılır.³ Başlangıçtan beri var olan düşüncede, sözde ve eylemde birbirine karşıt olan bu iki ikiz ruhlardan Ahura Mazda yaşamı var ederken, Angra Mainyu ise yaşamsal olmayan tüm kötülük aktivitelerini yarattı.⁴ Ahura Mazda, mükemmel ve kusursuz ruh olduğu için tabii ve ahlaki kötülüklerin hiçbirisi ona mal edilemez. Kötülüğün tüm tezahürleri doğası itibariyle zararlı ve yıkıcı Angra Mainyu ortaya çıkmaktadır. Buna göre hem iyilik hem de kötülük birbirleriyle uzlaşmaz ve hiçbir zaman bir araya gelemeyecek kadim iki tanrısal ilkedeki kişileşmiştir. Ahura Mazda, başlangıçtan itibaren kozmosta ve insan eylemlerinde ortaya çıkan tabii ve ahlaki iyiliklerin kendisinden sadır olduğu mükemmel ve kusursuz ilkedir. Dolayısıyla makro kozmos

¹ Dinshaw J. İrani, *The Gathas: The Hymns of Zarathushtra*, (Ushtavaiti Gatha, 2/1-7), 33; Yasna, 44/1-7; Bu çalışmamızda James Darmesteter'in "The Sacred Books of the East" serisinin İngilizce'den Türkçe'ye çevirilen Avesta Metinler'inden (Yasna, Visperad, Yasna, Yeş'tler) faydalanılmıştır. Xanna Omerxali, *Avesta & Zerdüş'tilerin Kutsal Metinleri*, çev. Fahriye Adsay-İbrahim Bingöl (İstanbul: Avesta Yayınları, 2017).

² İrani, *The Gathas The Hymns of Zarathushtra*, (Ahunuvaiti Gathas,3/3), 18; Yasna, 30/3.

³ Vendidad, 1/1-20.

⁴ Yasna, 30/3-4.

ve mikrom ozmosta bir realite olarak var olan kötülüğün tüm tezahürleri, Kötü Ruh olan Angra Mainyu'dan kaynaklanmaktadır.⁵

Zerdüşt inancına göre Ahura Mazda ve Angra Mainyu, öncelikle içinde buldukları âlemlerde yaratma aktivitesini harekete geçirdiler. Bu yaratma eylemine neden olan faktör, Ahura Mazda'nın kozmik düzenleyici çabasına, Angra Mainyu'nun kozmik kötülükle karşılık vermesidir. Ahura Mazda ışık dünyasını, Angra Mainyu ise karanlık dünyayı geliştirecek ve destekleyecek kozmik halkaları meydan getirir. Diğer taraftan her ikisi, karşılıklı bir biçimde tanrısal aktivitelerini güçlendirecek soyut güçler oluşturmaya başlar. Ahura Mazda'nın ışık âleminde yarattığı ilk varlıklar, "kutsal ölümsüzlükler" olarak bilinen Ameşa Spentalar'dır. Ameşa Spentalar'dan sonra Ahura Mazda, Yazatar ve Fravaşileri yaratır. Bu melekler, Ahura Mazda'nın yüce ruhunu ve her şeyi kuşatıcı bilgeliğini temsil eder. Melekler, görünen ve görünmeyen âlemlerde Ahura Mazda'nın kozmik Yasası olan Aşa'ya dâhil olarak kötülüğün yıkım getirici faaliyetlerine aktif bir mücadele içerisinde girerler. Angra Mainyu'nun evrene hâkim kılmak istediği kötü zihniyeti (Aka Manah), yalan ve düzensizliği (Drug) ve ondan neşet eden iblislerin öfke, şiddet ve kötü entrikalarını engelleyerek evrendeki düzen ve ahengi muhafaza ederler.

Zerdüştlükte Ahura Mazda'nın gücünün ve büyüklüğünün en üstün çehresini temsil eden melekler, insanların hayatında da yapıcı güçler olarak, kötülüğün zararlı eylemlerine karşı insanların yardımcısı ve koruyucusu görevini icra ederler. Ameşa Spentalar, cesur ve güçlü koruyucular olarak, insanların düşünce, söz ve eylemlerine iyilik katan, doğruluğu ve hakikati ilke edinene eşlik eden yüce ruhlardır. Şu halde iyilik ve kötülük güçleri, insanın zihinsel ve eylemsel tüm aktivitelerinde yaşam alanı bulmaya çalışır. Melekler, tanrının nihai amacı olan 'en üstün iyiliği' kozmosa egemen kılmaya çalışır. Şeytani güçlerde bağlı oldukları kötülük ilkesinin nihai amacı olan kaosun evrenin her köşesinde vücut bulması için bin bir çeşit zarar verici eylemleri harekete geçirirler. Zerdüştlükte insan, iyilik ve kötülüğü kavrayabilecek ve bu konuda özgür seçimini yapabilecek bir varlık olarak kabul edilir. Şu halde, yaşamında hiçbir zaman nötr kalamayacak, akli ve iradi niteliğe sahip insanın dünya hayatındaki en önemli görevi, tercihini iyilik güçlerinden yana kullanarak Ahura Mazda'nın kutsal iradesini varlık sahasına mutla biçimde tecelli ettirmesini sağlamaktır.

İyi ahlakın ilahi ve mutlak doğasını temsil eden Ameşa Spentalar, karanlığın ruhani güçlerine karşı Ahura Mazda'ya yaratılışın sürdürülmesinde ve kozmik âlemin yenilenmesinde yardımcı olurlar.⁶ Vohu Manah, iyi düşünce ile Aşa Vahišta doğrulukla, Kşatra Vairya mutluluk verici üstün güçle, Spenta Armaiti kutsal bağlılıkla, Haurvatat sağlık ve kusursuzlukla, Ameratat ise ölümsüzlükle insanı yalancı ve bozguncu daev ve druj'un kötülük

⁵ Mary Boyce, *A History of Zoroastrianism I* (Leiden: Brill, 1996), 192.

⁶ Farhang Mehr, *The Zoroastrian Tradition An Introduction to the Ancient Wisdom of Zarathustra* (Shaftesbury: Element Inc, 1991), 31.

meskeninden kurtarıp onların Ahura Mazda'nın görkemli krallığına ulaşmasını sağlar. Bunlar, insanları iyi düşünceden ve doğruluktan ayırarak doğru yoldan saptıran, kötü, düşünce, söz ve eylemlerle insanı Ahura Mazda'nın iradesinden uzaklaştıran, dindarları yalancılara dönüştüren, otlak alanlarını çöle dönüştüren, silahını doğru adama doğrultan kötü düşüncenin, yalanın ve kibirin (Angra Mainyu) tohumları olan daev ve druj'un takipçilerinin maddi âlemdaki tezahürlerine karşı insanları dikkatli olmaya çağırır.⁷

Zerdüştlükte Ameşa Spentalar'dan sonra Ahura Mazda'nın iradesini kozmosa yansıtan bir diğer meleksi varlık, Avesta'da "sevimli varlıklar", "tapılmaya değer" veya "övlümeye değer" anlamına gelen Yazata'dır. Arkaik bir inanç temeline dayanan Yazata'dan bazıları Vedalar'da ve Avesta külliyyatında ortak bir niteliğe sahip olarak geçmektedir. Bununla birlikte Zerdüş peygamberin yeni dini vizyonu ile İran dinine kattığı bazı Yazata'da vardır. Avesta'da onlar, yüzler, binler, milyonlar ve daha fazla sayılarla ifade edilen Yazata, sonsuz yardımsever varlıklar ve doğru yolun manevi destekçileri olarak kadın, erken bütün insanlara öncülük ederler. Onların her biri, kötü ruh tarafından kirletilen kozmik âlemin yenilenme işlevini yerine getirir. Yazata, ayinsel düzenin kutsal efendileri olarak geniş otlakları, su kaynaklarını, yerleşim alanlarını, toprakları, rüzgârı, bitkileri, hayvanları, dünyayı, ay, güneş ve yıldızları tanzim ederek Ahura Mazda'nın yüce iradesini kozmosa egemen kılma vazifesini ifa ederler.⁸ Böylece gece, gündüz, gün, ay, yıl ve mevsimlerin efendileri olan Yazata, Ahura Mazda'nın kozmik düzeninde zaman ve mekân arasındaki mükemmel dengenin devamını aralıksız sağlamış olurlar.⁹

Zerdüştlükte canlı, cansız her varlığın önceden var olan göksel bir arketipinin olduğuna inanılır. Fravaşi olarak nitelendirilen bu göksel varlıklar, içkin varlıklar olarak hem insanın hem de diğer varlıkların kozmik boyuttaki koruyucularıdır. Aslında Fravaşiler, Ahura Mazda'nın evrendeki her nesneye yüklediği değişmez ve bozulmaz doğasını temsil eder. Bunlar, yaratılışla başlayan süreçte Ahura Mazda'nın yanında kötülükle savaşmakta başat rol oynayan saf ruhlardır. Bunlar, her insanın Ahura Mazda'nın iyilik doğasına uygun bir yaşam sürdürmesi için, onlara manevi rehberlik eden lütuf melekleridir. Avesta'da Fravaşiler ölü, canlı ve daha doğmamış şeklinde üç kategoride ele alınır. Buna göre gökyüzünün, yeryüzünün, suyun, toprağın, sığırın, henüz doğmayan ana rahminde yeni şekillenen insanın, evlerin, köylerin, toplulukların ve eyaletlerin Fravaşileri vardır.¹⁰ Maddi dünyadaki varlıkların Fravaşileri olduğu gibi görünmeyen varlıklar olan Ahura Mazda, Ameşa Spenta ve Yazata melekleri ile birlikte geçmişte yaşamış ilk insan ve ayrıca insanlığın atası olan Gayô Maretan

⁷ Yasna, 32/1-16.

⁸ Yasna, 7/18.

⁹ Yasna, 7/19.

¹⁰ Yasna, 23/1.

(Gayômart), Zerdüşt ve Ahura Mazda'nın yolunun takipçilerinin ve destekçilerinin de Fravaşileri vardır.¹¹

Bu çalışmamızda Zerdüşt dininde tanrı Ahura Mazda ile birlikte kötülüğe karşı savaşta aktif bir rol oynayan Ameşa Spentalar, Yazatalar ve Fravaşilerin kavramsal çerçevesi çizilmekle birlikte Zerdüşt dinsel geleneğinin referanslarından hareketle onların soyut varlıklar olarak maddi âlemin fenomenal boyutunda nasıl tezahür ettikleri sorusunun yanıtını vermeye çalışacağız.

1. Ameşa Spentalar

Avesta dilinde Ameşa ölümsüz, Spenta ise pak, kutsal, cömert gibi anlamlara gelmektedir. Ameşa Spentalar terimi, en yalın ifadesi ile kutsal ölümsüzler veya cömert ölümsüz olarak tercüme edilir. Zerdüşt geleneğinde Ameşa Spentalar, Ahura Mazda'nın kötülük güçlerine karşı kozmosu korumak için yarattığı baş melekler şeklinde nitelendirilmektedir. Avesta'da bu meleklerin İyi Ruh olan Ahura Mazda tarafından yaratıldığı açık bir şekilde ifade edilmektedir.¹² Tanrının kozmik realiteyle ilişkili kutsal gücünü temsil eden Ameşa Spentalar, kadim İran dinindeki doğa fenomenleriyle yakından ilişkilidir. Kendilerine tapılan bu doğa varlıklarının üstünde bütün varlık âlemini idame eden "Büyük Efendi" inancı da vardı. İnsanların günlük hayatında övgü ve tazim ile yöneldiği bu ruhani varlıklar, tanrısallık faaliyetlerinin evrene tecelli eden çok çeşitli yönleri olarak kabul edilirdi.¹³ Ameşa Spentalar'ın sayısı Ahura Mazda dâhil yedidir. Ameşa Spentalar'dan Ahura Mazda insanların, Vohu Manah sığırların, Aşa Vahišta ateşin, Kşatra Vairya metallerin, Spenta Armaiti dünyanın, Haurvatat suyun, Ameratat ise bitkilerin yaşamsal aktivitelerine başkanlık etmektedir.¹⁴ Zerdüşt öncesi Aryan dininin tanrı panteonunda merkezi bir öneme sahip olan Ameşa Spentalar, Zerdüşt'ün dini reformuyla tanrısallık statüden indirilip koruyucu ve yardımcı iyi melekler konumuna indirilmiştir. Zerdüşt dini reformuyla başlayan bu eğilim, Ahura Mazda'nın öncülüğünde kozmosu idame etmede başat rol oynayan bu kutsal ruhların, insanlar açısından ulaşılması mümkün olan en ideal ve yüce erdemleri ifade eden isimler almasıyla sonuçlandı.¹⁵ Böylece eski Aryan dininde Yedi Yüce Ruhü temsil eden bu varlıklar, yeni dini konseptte tek yüce ruh olan Ahura Mazda'nın daha alt konumundaki yardımcı güçleri olarak görülmeye başlandı.¹⁶

¹¹ Yasna, 23/2.

¹² Vendidad, 19/9.

¹³ Irach J.S. Taraporewala, *The Religion of Zarathushtra* (India: Theosophical Publishing House, 1926), 38.

¹⁴ Ervad Serlarji; Dadabhai Bharucha, *A Brief Sketch of the Zoroastrian Religion & Customs* (Bombay: 1893), 35.

¹⁵ Sven S. Hartman,

¹⁶ C. P. Tiele, *Outlines of the History of Religion to the Spread of the Universal Religions* (London: Trübner & Co. Ludgate Hill, 1888), 168.

Zerdüşt öğretisine göre Ameşa Spentalar, Ahura Mazda'nın maddi âlemdeki fenomenlerde tezahür eden güç ve bilgeliğinin kişileştirilmiş halidir. Dolayısıyla bu kutsal varlıklardan her biri, aşkın olan ilahi doğanın bir yönünü ve bu tanrısal doğanın evren ve insan üzerindeki içkin tüm tezahürlerini yansıtmaktadır.¹⁷ Tabiatı doğru şekilde yöneten ve her şeyi doğru şekilde düzenleyen, sonsuza dek yaşayan, sonsuz yardımsever, iyiliği varlık âlemine bahsetme noktasında cömert olan Ameşa Spentalar, Ahura Mazda'nın kendisiyle bir yedili oluşturdular ve onunla birlikte dünyayı oluşturan yedi yaratılışı şekillendirmeye başladılar.¹⁸ Gatalarda soyut kavramlarla tasvir edilen Ameşa Spentalar, insanlara has bazı önemli etik değerlerin somut birer tezahürü biçiminde de ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Bunlar, aynı zamanda insanın kendi yaşamında geliştirebileceği veya hazırlanabileceği zihinsel bir niteliği veya kavramı da ifade etmektedir.²⁰ “Tüm Ölümsüzler”, “Hayırsever Ruhlar”, “Cömert Ölümsüzler” veya “Kutsal Ölümsüzler” şeklinde nitelendirilen bu melekler, hakikat ile yalan arasındaki savaşta Ahura Mazda'nın cömert ölümsüzleri olarak yer edinmektedir. Ameşa Spentalar, metafizik âlem ile fiziki âlem arasındaki varoluşu uyumlu hale getiren ve insanı ahlaki bağlamda ruhsal mükemmelliğe ulaştıran kutsal ve ebedi güçlerdir. Bu anlamda Ameşa Spentalar, Ahura Mazda'nın peygamber aracılığıyla insanlara bildirdiği ideal ahlaki davranış ilkelerini de temsil eder. Nitekim her bir Zerdüşt açısından Ameşa Spentalar ile kişileşmiş kutsal değerler olan kutsal bilgelik (Vohu Manah), adalet ile doğruluk (Aşa Vahišta), ahlaki cesaret (Kşatra Vairya), sevgi ve fedakârlık (Spenta Armaiti), kendini gerçekleştirme ve mükemmellik (Haurvatat), ölümsüzlüğü ulaşmak düşüncesi (Ameratat), sonsuz mutluluğa ulaşmanın anahtarını oluşturmaktadır.²¹

Ameşa Spentalar, yaratılışın refahı ve korunması için her şeye gücü yeten Ahura Mazda tarafından görevlerini yerine getirmeye kararlı olarak yaratılmışlardır.²² Onlar, evrende yaşamı şekillendiren bütün doğa elementlerinin teker teker hamiliğini üstlenerek canlı varlıkların beslenmesini ve devamlılığını sağlar. Her şeyi yöneten, doğaları gereği, ölümsüz ve görünmeyen bu melekler, somut olan maddi âleme ilişkin doğru gerçekliğin ve Ahura Mazda'nın görkemini yeryüzünde temsil ederler. Ancak soyut olan bu varlıkların tek başına insanın kalbindeki özlemleri gidermesi mümkün değildir. Bu nedenle peygamberler ve vaizler,

¹⁷ John R. Hinnells, *Persian Mythology* (London: Chancellor Press, 1997), 45.

¹⁸ Visperad, 11/12; Mary Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices* (London: Routledge & Kegan Paul, 1979), 21.

¹⁹ İrani, *The Gathas: The Hymns of Zarathushtra*, (Ahunuvaiti Gatha, 4/21); Yasna, 31/21.

²⁰ Philip G. Kreyenbroek, *Living Zoroastrianism: Urban Parsis Speak About Their Religion* (London; New York: Routledge), 2013, 5.

²¹ Mehr, *The Zoroastrian Tradition An Introduction to the Ancient Wisdom of Zarathustra*, 55.

²² S. A. Kapadia, *The Teachings of Zoroaster and The Philosophy of The Parsi Religion* (London: John Murray, 1905), 41.

soyut fikirlerin ve niteliklerin kişileştirilmesine veya tanrılaştırılmasına başvurdular.²³ Ahura Mazda, Ameşa Spentalar aracılığıyla evreni şekillendirdi ve kötülüğün duygusuz dünyası yerine iyilik dünyasını insan yaşantısının en yüksek idealleri haline getirdi. Ahura Mazda'nın ilahi konseyinde temsil edilen bu meleklerin isimleri ve özellikleri şöyledir:

Vohu Manah (Behmen): İyi düşünce, iyi niyet veya hayır

Aşa Vahišta (Ordibehişt): İyi düzen, doğruluk veya en iyi doğruluk

Kşatra Vairya (Şehriver): Mutlak güç, arzu edilen hâkimiyet, arzu edilen krallık

Spenta Armaiti (Sipendârmuz): Yüce düşünce, cömert bağlılık, özveri, itaat

Haurvatat (Hordâd): Mükemmellik, sağlık, başarı, bütünlük, afiyet

Ameratat (Mordâd): Ölümsüzlük, ebedilik, hayat.²⁴

Zerdüştlük'te Asa Vahišta ve Vohu Manah'ın belirgin bir şekilde diğerlerinden daha önemli olduğu görülmektedir.²⁵ Evrenin düzenini doğru bir şekilde yöneten ve her şeyi doğru tanzim cömert ölümsüzlerin ilki Vohu Manah'tır.²⁶ Vohu Manah, Ahura Mazda'nın mükemmel zihinsel aktivitesidir. Aynı zamanda Mutlak İyi'nin kozmik yaratılışa eklediği kusursuz akli melekedir. Zerdüş inancına göre Ahura Mazda, ışık dünyasını karanlık güçlerden korumak için öncelikle Vohu Manah'ı yaratmıştır. Ahura Mazda, Kötü Ruh olan Angra Mainyu'nun kozmosa egemen kılmaya çalıştığı kaosu önlemek ve kendi yaratıklarının ilerlemesini geliştirmek amacıyla yarattı.²⁷ Ahura Mazda'nın İyi zihinsel aktivitesi olan Vohu Manah'a karşı Angra Mainyu, Mitôkht (yalan) ve Akoman'ı (kötü düşünce) yaratarak karşılık verdi.²⁸ Vohu Manah, Aşa kanununu doğru bir şekilde kavramanın ve ona göre yaşamının zihinsel ve eylemsel planını insanlara öğreten yüce bilgeliktir. Bu anlamda, Vohu Manah, insanlığın düşünsel sürecindeki kötü ve yanlış olan ilkelerden iyi ve doğruluk ilkelerine doğru dönüşümü gösteren mükemmel ve kusursuz algı anlamına gelmektedir. Zerdüş öğretisine göre ontolojik

²³ Sir Rustom Masani, *Zoroastrianism The Religion of The Good Life* (London: George Allen & Unwin Ltd., 1938), 62.

²⁴ Boyce, *A History of Zoroastrianism I*, 203; Robert Brown, *The Religion of Zoroaster Considered in Connection with Archaic Monotheism* (London: 1879), 23-24; Hartz Paula, *Zoroastrianism* (New York: Chelsea House Publishers, 2009), 14; R. C. Zaehner, *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1961), 45-50; Masani, *The Religion of The Good Life Zoroastrianism*, 63; Prods Oktor Skjærvø, *Introduction to Zoroastrianism* (2005), 16; Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi: Kökenleri, Kaynakları, Ana Temaları* (İstanbul: Pinhan, 2012), 220; Jenny Rose, *Zoroastrianism: An Introduction* (London: I. B. Tauris, 2011), 20; R. C. Zaehner, *The Teachings of the Magi A Compendiom of Zoroastrian Beliefs* (New York: The Macmillan Company, 1956), 32.

²⁵ James Hope Moulton, *Early Zoroastrianism* (London: 1913), 97.

²⁶ Visperad, 8/1; Yasna, 35/1; 58/5.

²⁷ Max Müller, ed., "The Bundahis", *The Sacred Books of the East*, trans. E. W. West, *Pahlavi Texts I* (Oxford: At The Clarendon Press, 1880), V: (1/23), 9.

²⁸ Müller, "The Bundahis", (1/24), 9.

açıdan özgür bir varlık olan insan, söz, eylem ve düşüncesinde kozmosun kaderini tayin edecek bir niteliğe sahiptir. Vohu Manah, iyilik ile kötülük arasında kalan bu insani bileşimlerin ana etmeni ve iyi düşüncenin ilham kaynağıdır.

Vohu Manah sık sık Ahura Mazda'nın doğru düzeni ve adaleti ile özdeşleştirilen Aşa Vahišta ile anılır. Asha Vahišta ile birleşen Vohu Manah, insanlığın büyük bir gayret ve coşkunlukla takip etmesi gereken Ahura Mazda'nın eşsiz erdemlerinin evrene yansıyan iki yönünü oluşturmaktadır. Bu durum bize Hint dininde güç, adalet ve tanrısal düzenin koruyuculuğunu üstlenen Mitra ve Aruna'nın kozmik alandaki işlevsel ortak rollerini hatırlatmaktadır. Vohu Manah ve Aşa Vahišta, Ahura Mazda'nın düzen ve adaletinin yasası olan Aşa'nın koruyucu ve gelişimsel güçleri olarak tanrısal gücün evrene hâkim olmasına aracılık ederler. İnsanın kötülüklerin üstesinden gelmesini sağlayan ve onun erdemli bir varlık olarak hayata tutunmasını sağlayan akli ve iradi yeteneği, Vohu Manah ve Aşa Vahišta'da kişilik kazanmıştır. Diğer taraftan Vohu Manah, Ahura Mazda tarafından yaratılan insan dâhil tüm varlıkların maddi dünyadaki gelişimini sağlamak için meydana getirdiği iyi düşünceye karşılık gelmektedir.²⁹ O, Ahura Mazda'nın mükemmel yaratılışının sonucu olan tüm canlılarda var olan hayati bir yetenek, yeryüzündeki tüm canlı varlıkların koruyucusu ve aynı zamanda faydalı bütün evcil hayvanların ve kuşların gözetiminin kendisine verildiği koruyucudur.³⁰ İnsandaki iyi düşünce, söz ve eylemler ile onun yaratılışından gelen tanrısal iyi ve güzel olan her şeyin kaynağıdır.

Zerdüşt inancında saf akıl olan Vohu Manah, insan ile Ahura Mazda arasındaki zihni boyutun aracı rolündedir. İnsan ile Ahura Mazda arasındaki iletişimin kaynağı olan Vohu Manah sayesinde beşeri ve tanrısal ruhaniyetin buluşması sağlanır. Bu olağanüstü buluşma peygamberin vizyonunda ifşa olur. Vohu Manah, Zerdüşt'ü doğumundan ölümüne kadar korumuş, peygamberlik sürecinde ona eşlik etmiş ve onun karşılaştığı tüm sorunların üstesinden gelmesini sağlayacak yardımda bulunmuştur. İyi düşüncenin erdemli meleği olan Vohu Manah, her vizyonda Zerdüşt'e görünür ve ruhunu kutsal transta Yüceliğin Bilge Efendisi olan Ahura Mazda'nın huzuruna götürür.³¹ Vohu Manah, Peygamber ve her birey için ulaşılması gereken en nihai hedef olan iyi düşünce, iyi söz ve iyi doğruluğu kişileştirendir. Nitekim her durumda peygamber Zerdüşt, Vohu Manah'ı zihninde Ahura Mazda'nın oğlu ve gözü olarak tasavvur etmişti.³²

Vohu Manah, Peygambere ilahi mesajları bildirmekle yetinmez. Beşerin ruhuna dokunarak her insana dünyevi ve uhrevi sorumluluklarını hatırlatır ve ayrıca onlara hakikati

²⁹ Moulton, *Early Zoroastrianism*, 97.

³⁰ Kapadia, *The Teachings of Zoroaster and The Philosophy of The Parsi Religion*, 41.

³¹ A.V. Williams Jackson, *Zoroaster the Prophet of Ancient Iran* (New York: Columbia University Press, 1926), 36.

³² Yasna, 31/8; 45/4; Maneckji Nusservanji Dhalla, *Zoroastrian Theology: From the Earliest Times to the Present Day* (New York, 1914), 27.

tercih etme bilincini verir. O, dünya ve ahiret hayatı için en değerli armağan olan akli yeteneği insanlara bahşeder.³³ İlahi yaratılıştaki ve göksel hiyerarşide ilk sırada yer alan Vohu Manah, Ahura Mazda'ya el açan ve onun lütfuna mazhar olmak isteyen insanların yoldaşlığına eşlik eder. O, doğruluk ile insana kutsanacak iyi düşüncenin yollarını öğretir ve bilge insanlar için hazırlanmış ödülü geçireceği asil yolu doğruluk aracılığıyla öğretendir.³⁴ İnsanın hayatında var olan ve varoluşun temel iki bileşeni olan iyi ve kötülüğün mücadelesinde Vohu Manah, iyi düşünce ve bilinci karakterize eden yüce ruhtur. Evrende ve insan yaşantısının her evresinde iyilik ile kötülük arasındaki ölümcül savaş görülmektedir. Vohu Manah, bu süreçte insana zihinsel anlamda olumlu bir aktivite sağlayarak, insanın ruh dünyasına musallat olan karanlığın doğasındaki kötü düşünce, kötü söz ve kötü davranışı ortadan kaldırır ve böylece onlara doğrunun peşinden gitme yollarını öğretir.³⁵

Bununla birlikte Vohu Manah, sadece dünyevi hayatta insanlara yol gösteren değil, ahiret hayatında da ruhların akıbetiyle ilgilenen bir yol göstericidir. Cennet ile ilgili olarak da kullanılan Vohu Manah, ahirette cennetin kapısında doğru ruhları karşılayan melektir. Ahura Mazda'nın mutlak egemenliğinin tecelli edeceği hesap gününde ruhta ve eylemde Vohu Manah'ı kendisine arkadaş edinenlere Ahura Mazda başta bulunacaktır.³⁶ Böylece Vohu Manah'ın doğruluk ve sadakate dayalı egemenliği, hem bu dünyada hem de Ahura Mazda'nın adil mekânında, vaat edilen ödülün paylaşımı arasında yaşamaya devam edecektir.³⁷

Ameşa Spentalardan ikincisi olan Aşa Vahiştâ, Ahura Mazda'nın kozmostaki varlıkların işleyişi ile ilgili ayinsel düzenini ifade etmektedir. Aşa olarak da bilinen bu melek, Ahura Mazda'nın evrendeki en iyi, en güzel, en kusursuz ve en mükemmel doğruluk düzenini ve adaletini temsil etmektedir.³⁸ Aşa, Zerdüşt terminolojisinde Bilge Efendi'nin değişmez, sarsılmaz tanrısal düzeni ifade eden bir kelimedir. Aşa'nın türevi olan Aşavan ise en aziz, en asil karaktere sahip olan insanın sıfatını oluşturur. Bu terim, aydınlığın ve düzenin tarafları olan Ahura Mazda'nın kendisi dâhil melekler âlemi ve Zerdüşt ile birlikte dindar olan her birey için kullanılmaktadır.³⁹ Hint-İran dini geleneğinde antik çağlara kadar uzanan Aşa kelimesinin Vedic düşüncesindeki karşılığı Rta terimidir. Rta, ebedi ve ezeli olarak evrende tezahür eden doğal, ahlaki ve sosyal düzene denir. Ne var ki, Hint düşüncesinde bu sonsuz düzenin yaratılış ve işlevleri değişik tanrılar arasında paylaşılırken, Zerdüşt düşüncesinde

³³ Rohinton F. Nariman, *The Inner Fire Faith, Choice and Modern Day Living in Zoroastrianism* (India: Hay House, 2016), 59.

³⁴ Yasna, 34/12-13.

³⁵ Yasna, 28/4.

³⁶ Yasna, 28/2; 29/8; 31/21.

³⁷ Yasna, 30/10.

³⁸ Yasna, 4/25; 7/6; 70/2; 71/10; Visperad, 23/1; Max Müller, ed., "The Sîrôzahs", *Sacred Books of East*, trans. James Darmesteter, *Pahlavi Texts II* (Oxford: At The Clarendon Press, 1880), XXIII: (3/6), 4.

³⁹ Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 31.

kozmetik âlemle ilgili görev ve dağılımı, Ahura Mazda ve onun melekleri arasında paylaşılmıştır.

Gatalarda diğer ruhani varlıklarla ilişkili olarak anlatılan bu melek, yaşamın tüm alanındaki hakiki gerçekliği ve bu gerçekliğin mükemmel işleyişiyle doğrudan ilişkilidir.⁴⁰ Aşa Vahišta, tanrısal hakikat ve doğrulukla ilgili olan tüm değerleri kapsamaktadır. Bu nedenle Aşa Vahišta, bu ilahi düzeninin korunması amacıyla Aşa karşıtı olan bütün Yalancılara (Drugvan) karşı mücadele etmektedir. Aşa, Ahura Mazda'nın evrenin ezelden beri yarattığı, geliştirdiği yer, gök ve bunlar içindeki varlıklar ile ilgili değişmez kanundur. Aşa Vahišta ise bu evrensel kanunun koruyucusu olan melektir. Bir Zerdüş'tün görevi, ilahi düzenin bir parçası olarak bu evrensel ruha uygun bir hayat sürmektir. Aynı şekilde Aşa'nın düşmanı olan yalan ve kötülüğün tezahürü olan tüm güçler karşısında Ahura Mazda'nın iradesine, iyi düşünce, söz ve davranışlar katkı sağlamaktır.

Aşa aracılığıyla Aşa Vahišta, inananları mutlu kılacak, onlara hem ruhani hem de cismani âlemde her iki dünyanın kutsamalarını bağışlayacaktır.⁴¹ Aşa aracılığıyla evin, bölgenin, toprakların üzerine egemenliğini geliştiren, hiçbir şey bilmeyen birinin aldatmasına izin vermeyen, iyi düşüncenin öğretmeni olan Aşa Vahišta, Ahura Mazda'nın mutlak egemenliğiyle ruhta ve eylemde arkadaşı olana yüce ruhlar ile sürekli bir arkadaşlık bağışlayacaktır.⁴² Zerdüş, kendisine inananların doğru yolda sebat etmesi için Ahura Mazda'dan kendisine ve takipçilerine güç ve sabır bağışlamasını ister. İyi düşünceyle birlikte Aşa aracılığıyla Ahura Mazda, Zerdüş'e armağan olarak, sonsuz güç ve kudretiyle ona yardım ederek düşmanlarını alt etmiştir.⁴³ Aşa Vahišta, Ahura Mazda'nın evrensel kanunu ve birbirini izleyen sonsuz hakikatin en üstün ve en şaşmaz gerçekliği olarak doğanın değişmez düzeninde fazlasıyla somutlaşmıştır. Yanılmak bilmez bu düzen, barışçıl ve aynı zamanda tüm kötü duygulardan yoksundur.⁴⁴ Bu bağlamda, Tanrısal özün parçası ve evrensel düzenin en yüce ve en doğru yasası olan Aşa'nın efendisi olan Aşa Vahišta, Zerdüş'tün saf ve görkemli inancının görünmez yardımcısıdır.

Ahura Mazda, elçisi Zerdüş'ten yarattığı en adil varlık olan Aşa Vahišta'yı⁴⁵ güzel mekânlarda parlayan ışıklı uzayda bir kez ikamet etmek için methiye ilahileriyle, ayinlerle, dualarla, kutsal sözlerle, kurbanla, takdislerle, hayranlıkla anmasını istemektedir. Bu yapıldığında Ahura Mazda'nın iyi düşüncelerle muhafaza ettiği, iyi sözlerle tuttuğu, iyi işlerle muhafaza ettiği öteki Ameşa Spentaların mekânına gitmek kolaylaşacaktır.⁴⁶ Aşa Vahišta, kötü

⁴⁰ İrani, *The Gathas: The Hymns of Zarathushtra*, (Ahunuvaiti Gatha, 4/16), 22; Yasna, 31/16.

⁴¹ Yasna, 28/2.

⁴² Yasna, 31/16-21.

⁴³ Yasna, 28/6.

⁴⁴ Zayn R. Kassam, *İslam, Judaism and Zoroastrianism* (New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2018), 785.

⁴⁵ Yeşt, 2/2-7; Yeşt, 3/18-19.

⁴⁶ Yeşt, 3/1-3.

ruh olan Angra Mainyu'nun yarattıkları olan ölümlüleri, iblisleri, engelleri, günahkârları, ezenleri, kibirlenenleri, hor görenleri, iftiracıları, ihtilafçıları, kem gözlüleri, yalancıları cezalandıracak ve onların başına bela olacaktır.⁴⁷ Dünya hayatında Ahura Mazda'nın ateşi olan Aşa Vahišta ile her yerde ve her zaman olmak isteyen kişinin onu yatıştırması ve mutluluğu için hareket etmesi gerekir. Çünkü Aşa Vahišta ilahi varlığın her yerde var olan değişmez ilahi takdirini temsil eder.⁴⁸ Böylece Aşa Vahišta'nın dünyadaki karşılığı olan ateşi yatıştıran kişinin şöhreti dünyada varlığını sürdürecektir ve Ahura Mazda'nın tarifi mümkün olmayan ihtişamı cennette kendisine ait olacaktır.⁴⁹

Ameşa Spentalar'dan Kşatra Vairya "iyi krallık", "mutlak hâkimiyet", "arzulanan krallık", "arzu edilen egemenlik" gibi anlamlara gelmektedir. Diğer taraftan Kşatra Vairya basitçe "mülkiyet" ve "zenginlik" anlamına da gelmektedir. Daha sonra bu isim, metal ve para anlamında kullanılarak Ahura Mazda'nın hediyesi olarak kabul edilen "servet" anlamına gelebilecek nitelikte kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁰ Bununla birlikte Ahura Mazda'nın merhamet ve hayırseverlik yönünü oluşturan Kşatra Vairya, onun mutlak ve ilahi egemenliği yanında mükemmel gücünü, her şeye gücü yetme iradesini ve evrensel egemenliğini temsil etmektedir.⁵¹ Ahura Mazda, bu mutlak ve egemen gücüyle maddi ve manevi âlemleri yönetmektedir. Kşatra Vairya, Angra Mainyu'nun kötücül güçlerine karşı mücadele eden insanlara aktif bir destek veren ve dindarları dünyevi ve uhrevi kurtuluş ile müjdeleyen melektir. Zerdüşt dini geleneğinde Kşatra Vairya, insanları kötülük ve belalardan uzak tutan, topluma barış ve huzuru getiren, her şeyi kontrol eden yüce ve tek kudret ile ilişkilendirildi. Nitekim Avesta'da metal aletlerle ilişkilendirilen ve onların koruyucusu olan Kşatra Vairya, demir dökenlere ve (düşmana) zaferle darbe vuran, deavlere boyun eğdiren hayır sahibi, arzu edilecek kral şeklinde tanımlanmaktadır.⁵²

Vendidad'a göre ölüme, acıya, kötücül güçlere, çürümüşlüğe ve enfeksiyona karşı ilaçların kaynağını araştıran ilk kişi olan Thritha'ya bütün beşeri sorunların kaynağını bahşeden Kşatra Vairya'dır.⁵³ Kşatra Vairya, Ahura Mazda'ya karşı yöneltilen bütün tehlikeli düşüncelerin ve bütün yanlış sözlerin ve haksız eylemlerin başarısızlığa mahkûm olması için iyi düşüncelerin, iyi sözlerin ve iyi eylemlerin muzaffer destekçisidir.⁵⁴ Doğru eylemleriyle yaşamında en iyisini başarmaya gayret eden dindar kişiye ilahi faziletin üstün ve değerli

⁴⁷ Yeşt, 3/13-16.

⁴⁸ Martin Haug, *Essays on the Sacred Language, Writings, and Religion of the Parsis*, ed., E. W. West (London: Kegan Paul, Trench, Teubner & Co. Ltd., 1907), 306.

⁴⁹ Müller, "The Bundahis", (15/13-14), 375.

⁵⁰ Haug, *Essays on the Sacred Language, Writings, and Religion of the Parsis*, 306.

⁵¹ "The Sîrôzahs", (1/4), 5; (2/4), 14. Masani, *Zoroastrianism The Religion of The Good Life*, 68.

⁵² Visperad, 20/1; Yeşt, 2/2, 7; Ayrıca Bkz. Skjærvø, *Introduction to Zoroastrianism*, 17.

⁵³ Vendidad, 20/2-3.

⁵⁴ Visperad, 20/2.

egemenliği getirendir.⁵⁵ Kşatra Vairya, göksel düzeni karanlığın kötü ruhlarından muhafaza eder. O, aynı zamanda yeryüzünde insanların zenginliği olan madenlerin zenginliğin koruyucusudur. Her türlü metal ve minerallerin başkanı ve servet vereni ile ilahi heybetin muhteşem tezahürü olan Kşatra Vairya, kötülüğün taraflarını ateşli öfkesiyle cezalandıracak ve doğru olanların mükâfatının verileceği yargı gününde Ahura Mazda'ya eşlik edecektir.⁵⁶

Ameşa Spentalar grubundaki dişi baş meleklerden biri olan Spenta Armaiti, “iyi”, “dindarlık”, “kutsal sadakat”, “cömertliğin ve sevginin ruhu”, “bağlılık”, “itaat”, “alçakgönüllülük”, “doğru düşünmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁷ Adanmışlığın dişil sembolü olan Armaiti'nin Vedalar'daki karşılığı olan Aramati'dir. Her ikisi, “sadakat ruhu” anlamına gelmektedir.⁵⁸ Spenta Armaiti, Ahura Mazda'nın dinsel bağlılık ve bu bağlılığın yeryüzündeki veçhesi, diğer taraftan şeytani güçlerin hamiliğini üstlenen günahkâr ve asillere karşı mücadele eden dinsel sadakatin tensel ve tinsel sembolüdür. Toprak ve erdemli kadınının simgesi olan⁵⁹ Spenta Armaiti, insanın himayesinde yaşadığı ve beslendiği yeryüzünün insan açısından büyük bir lütuf olduğunu kendisine hatırlatan melektir. Armaiti, Ahura Mazda'nın nimetleriyle özdeşleşen ve yeryüzündeki güzelliklerle kişileşmiş bir sevgi bağıdır. Bu sevgi bağında, en iyi olan ve insanlar için gelecekte ve her durumda elzem olacak tüm beslenme kaynaklarının kaynağı olan ruhun bilgeliği başka bir ifade ile doğru ile yalan arasında ayrımı en iyi ortaya koyan derin bilgelik vardır.⁶⁰ Bu bilgelik ile iyi eylemleri gerçekleştiren ve yalandan kaçanlar, tanrının egemenliğinde iyi ve güzel olan her şeyden pay alacaktır.⁶¹

Spenta Armaiti, Kutsal Ruh'un dünyaki barış elçisidir. Aynı şekilde Armaiti, kutsal ruh aracılığıyla hiç kimsenin kandırılmayacağı Yaratıcı bilgeliğin yargılamalarını ilan edendir.⁶² Aynı zamanda her şeyi gözleyen Ahura Mazda'nın aldatılamaz bir varlık olduğunu, Ahura'nın değişmez ve şaşmaz kurallarıyla insanlara bildirendir.⁶³ O, bir taraftan Ahura Mazda'nın yaratılışının en güzel tezahürü olan dünyanın mükemmelleşmesi için insanları adalet, barış, nezaket, merhamet, hoşgörü, yardımseverlik gibi eylemlere yönlendirirken diğer taraftan bu tür eylemlerin gerçekleştirilmesi konusunda insanları destekleyerek Ahura Mazda'nın egemenliğinde onlara eşsiz güzellikleri sağlar.⁶⁴ Doğrulukla dindarlığı bir araya getiren, mutlu

⁵⁵ Yasna, 51/1-2.

⁵⁶ Kapadia, *The Teachings of Zoroaster and The Philosophy of the Parsi Religion*, 41; Haug, *Essays on the Sacred Language, Writings, and Religion of the Parsis*, 306.

⁵⁷ Yeşt, 2/3-8; “The Sîrôzahs”,(1/5), 5; (2/5), 14; Yasna, 30/7; 33/11; 34/9-11; 43/6; 47/1.

⁵⁸ Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 37.

⁵⁹ Max Müller, ed., “Shayast Lâ-Shâyast”, *The Sacred Books of the East*, trans. E. W. West, *Part Texts I* (Oxford: At The Clarendon Press, 1880), V: (15/4), 373.

⁶⁰ Yasna, 31/9, 12.

⁶¹ Yasna, 34/9-10.

⁶² Yasna, 43/6.

⁶³ Yasna, 45/4.

⁶⁴ Yasna, 33/10.

bir yaşam için dindarlığın ve doğrunun yardımıyla iyiyi bölüştüren kişiyi düşüncesiyle, sözleriyle, eylemleriyle, benliğiyle doğruya ilerletendir.⁶⁵ Zerdüşt inancında Spenta Armaiti, Ahura Mazda'ya inanmanın ve onun dinine içten bağlanmanın sembol fenomeni olan kutsal kemerde (kuştı) kişileşmiştir. Bu fenomen iyi düşünce, iyi söz ve iyi eylemlerle Zerdüşt'ün yüksek ideallerine ulaşmaya çalışan ve ona samimi bir şekilde bağlanmak isteyen herkese hakikat yolunda rehber ve yoldaş olmaktadır. Bundan dolayı sorumlu eylemlerle Ahura Mazda'yı seve seve hoşnut kılmak isteyenlerin bedenlerine yok edilmez sürekli bir hayat verilecek, böylelikle yargı gününde (eritilmiş) metal ile verilen cezada bunlar (iyiler) diğerlerini (kötüleri) eleyerek ödülü kazanacaklardır.⁶⁶

Ameşa Spentalar'dan Haurvatat ve Ameratat, Avesta'da genellikle bir arada zikredilen ikiz melek formundaki meleklerdir.⁶⁷ Su, ağaç ve bitkiler başta olmak üzere değişik doğa varlıklarıyla ilişkili olarak ele alınan bu iki melek esasen yaratılışın orijinal halini tasvir etmektedir. Her iki melek, insanı mükemmelliğe ulaştırmak için ilahi ile beşeri alem arasındaki ruhsal uyumu sağlayan maddi ve manevi benlik bütünlüğünü kişileştirmektedir. Dünyevi hayatla ilişkilendirilen Haurvatat, "mükemmellik", "sağlık", "refah ruhu", "bütünlük"; uhrevi hayat ile ilişkilendirilen Ameratat ise "ölümsüzlük" "ebedi mutluluk ruhu" ve "ölümden kurtuluş" gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁸ Bununla birlikte su, ağaç, bitki gibi hayati öneme sahip olan doğa elementlerini korumakla sorumlu olan bu melekler mevsimlerin, yılların, kutsalın ve sürülerin efendisi şeklinde de tanımlanmaktadır.⁶⁹ Nitekim Yeşter'de Ahura Mazda, Haurvatat'ı inançlı insanlar için yardım, neşe, rahatlık ve zevk getirsin diye yarattığını ifade etmektedir.⁷⁰ Dolayısıyla bu meleklerin esas görevi, kötülüğün zarar vermeye çalıştığı evreni insan hayatı açısından yaşanabilir bir hale getirmek ve bunlara karşı doğanın unsurlarını koruyarak insan yaşamını iyileştirmektir.

Suların koruyucusu Haurvatat ile bitkilerin ve odunun koruyucusu Ameratat,⁷¹ aktif olarak hayatları boyunca en yüce ideale ulaşmaya çalışan dindarların mükâfatını oluşturur. Her iki melek, Zerdüşt dininde insanlar için iyileştirici ve manevi yönü olan Haoma bitkisiyle

⁶⁵ Yasna, 47/6; 51/21.

⁶⁶ Yasna, 30/5-7.

⁶⁷ Yasna, 4/3.

⁶⁸ Masani, *The Religion of The Good Life Zoroastrianism*, 70; Haug, *Essays on the Sacred Language, Writings, and Religion of the Parsis*, 261; Hartz, *Zoroastrianism*, 14; Rose, *Zoroastrianism*, 19; S. A. Nigosian, *World Religions* (Evanston, Illinois: McDougal, Littel & Company, 1982), 298.

⁶⁹ "The Sîrôzahs", (1/6-7), 5; (2/6-7), 14.

⁷⁰ Yeşter, 4/1.

⁷¹ Yasna, 3/1-20, 4/1-3, 6/17, 7/1, 8/1; Kassam, *İslam, Judaism and Zoroastrianism*, 786; Skjærvø, *Introduction to Zoroastrianism*, 18; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 40; Maneckji Nusservanji Dhalla, *History of Zoroastrianism* (New York: Oxford University Press, London Toronto, 1938), 366-367; Kapadia, *The Teachings of Zoroaster and The Philosophy of The Parsi Religion*, 41; Kreyenbroek, *Living Zoroastrianism: Urban Parsis Speak About Their Religion*, 5.

özdeşleştirilir. Hint-İran inancında insanın sağlığını ve yaşamsal güçlerini koruyan Haoma, (Sans. Soma) uzun ömür ve ölümsüzlük, hastalık ve ölümü ortadan kaldıran bitkilerin dehası olarak kabul edilirdi.⁷² Zerdüşt öncesi paganist kültüründe ölümsüzlüğün simgesi olan Haoma bitkisi, Zerdüşt ile birlikte Ahura Mazda'nın yüce güç ve merhametini yansıtan bir fenomene indirgenmiştir. Buna göre Haurvatat ve Ameratat, Haoma bitkisinden elde edilen kutsal içecek eşliğinde sunulan adakların ve özlemle talep edilen isteklerin iyileştirici figürleridir. Haurvatat ve Ameratat, bir taraftan kötülük güçlerini açlık ve susuzlukla cezalandırırken diğer taraftan yeryüzünde karanlık güçlerin ve kötülüğün tüm tezahürlerine karşı aktif bir mücadele azmini ortaya koyarak insanlara mutluluk ve refah sağlayayan mükemmel elçilerdir. Zerdüşt inancına göre bu mükâfat, sonsuz yargı gününde ölümsüzlük yiyeceği ile beslenecek kişilerin refah ve ölümsüzlüğü hak etmeleri şeklinde karşılığını bulacaktır.⁷³

Zerdüştlükte maddi âlemde insanların faydalanması için hizmetine sunulan her şey, Haurvatat ve Amerat meleklerinin bir armağanı olarak kabul edilir. Kişi, bu nimetler karşılığında Ahura Mazda'ya şükürünü iyi düşünce, iyi söz ve iyi eylemle ortaya koymalıdır. Aynı şekilde kötü düşünce, kötü söz ve kötü eylemlerden kaçınarak Bilegeliğin Efendisi Ahura Mazda'nın iradesinin evrene tecelli etmesine destek vermelidir. Yeryüzü ile gökyüzü arasında iyilik, büyüklük ve dürüstlük bakımından her şeyden değerli olan kutsallık övgüsünün tek anlamı olan Bilge Efendi'nin bu ilkelerine göre yaşamayı aklından çıkarmamalıdır. Çünkü bu ilkeler, dini, ahlaki, sosyal ve ekonomik açıdan insanın Ahura Mazda'nın ilahi yasası olan Aşa'ya bağlılığını artıracaktır. Bu üç ilkeyi hayatlarına taşıyan insanlara, Ahura Mazda'nın mutlak egemenliğindeki yargı gününde ruhta ve eylemde arkadaşı olana Haurvatat ve Ameratat ile birlikte Aşa, Kşatra Vairya ve Vohu Manah ile sürekli bir arkadaşlık bağışlanacaktır.⁷⁴

2. Yazatalar

Zerdüşt dininde Ameşa Spentalardan sonra melek hiyerarşisinin ikinci derecesinde bulunan melekler Yazatalar'dır. Yazata kelimesinin Pehlevi dilindeki karşılığı Yazd veya İzad; modern Farsça'daki karşılığı ise Yezd veya İzed şeklindedir. Kelimenin tam anlamıyla "tapılacak varlıklar"⁷⁵ şeklinde tercüme edilen Yazata'nın çoğulu Yezdan'dır. Yazata terimi genel olarak Ahura Mazda'nın emirlerini yerine getirmekle sorumlu olan destekleyici güçleri ifade eder. Zerdüşt teolojisinde Yazata, görünen âlemle görünmeyen âlemi başka bir ifade ile soyut ve somut varlıkların karşılığında kullanılan geniş bir ifadedir.⁷⁶ Dolayısıyla bu terim, evrende iyi ve güzel olana delalet eden tanrısal ve melekût âlemini kapsayan tüm varlıklara

⁷² G. T. Bettany, *The World's Religions* (London: Ward, Lock, & Co., 1890), 350.

⁷³ Yasna, 34/11, 44/18.

⁷⁴ Hartz, *Zoroastrianism*, 14; Yasna, 31/21.

⁷⁵ Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 96; Masani, *Zoroastrianism The Religion of The Good Life*, 72.

⁷⁶ Yasna, 22/27.

uygulanmaktadır. Bu bağlamda Yazata kelimesi, kendisine en fazla tapınılan Ahura Mazda birlikte onun ilahi yasasına bağlı mistik ruhlu peygamberleri ve samimi dindarları da kapsamaktadır. Nitekim Avesta'da Ahura Mazda, ayinsel düzenin efendisi, her şeyi doğru tanzim eden, en iyiliksever, en büyük Yazata şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁷ Diğer taraftan Avesta'da Zerdüşt'ün kendisi bile Yazata olarak nitelendirilmektedir.⁷⁸

Zerdüşt öncesi Hint-İran düşüncesinde yer alan Yazatalar'ın sayısı kırk civarındadır. Ancak Avesta'da Yazatalar'ın sayısının yüzlerce, binlerce, on binlerce, milyonlarca ve daha fazla olduğu ifade edilmektedir.⁷⁹ Bunlardan Mitra, Sraoşha, Aşa ve Atar'ın isimleri Avesta'da çok fazla geçmektedir. Diğer Yazatalar'ın isimleri ise daha çok Zerdüşt sonrası dini metinlerde rastlamak mümkündür. Mitra, Airyaman, Haoma, Verethraghna, Parendi, Rata, Nairyosangha, Apam Napat, Ushah ve Vayu Hint-İran tanrı panteonundaki varlıklardır. İran melek panteonunda geçen melekler: Atar, Ardivi Sura Anahita, Hvarekshaeta, Maonghah, Tishtrya, Drvaspa, Sraosha, Rashnu, Raman, Daena, Chisti, Erethe, Rasanstat, Ashi Vanghuhi, Arshat, Asman, Zamyat, Manthra Spenta, Damoish Upamana, Anaghra ve Raocha'dır.⁸⁰

Hint-İran inancında daha çok kendilerine ulûhiyet vasfı nispet edilen animistik ve antropomorfik niteliklere sahip bu varlıklar, Zerdüşt sonrasında tanrının emrinde çalışan melek kategorisine indirilmiştir. Zerdüşt ile birlikte maddi ve manevi değerlerin tümü, tek bir ilahi gerçeklik etrafında anlam kazanmaya başladı. Zerdüşt sonrası Yazatalar birer tapma objesi olmaktan çıkmıştır. İnsanlar, Ahura Mazda'nın yarattığı bu meleksi varlıklar yerine ezeli ve ebedi, tek Bilge Rab olan Ahura Mazda'ya tapmaya başladılar. Dolayısıyla Ahura Mazda'nın yaratıcı eyleminin tezahürleri olan Yazatalar dinin merkezini işgal eden bir konumdan çıkartılmıştır. Mesela Atar, Hint-İran mitolojisinde önemli bir tanrı olarak kabul edilirdi. Ancak günümüz Zerdüştiler açısından Atar ile sembolleştirilen ateş/ateş, Ahura Mazda'nın evrende tecelli eden ışık, saflık ve güzelliğin bir tezahürü olarak kabul edilir. Yine Zerdüşt öncesi önemli bir tanrı olan Mitra, Zerdüşt döneminde kısa bir süre popülerliğini kaybetmesine rağmen sonraki dönemlerde yeniden Ahura Mazda gibi kendisine tapınılan önemli bir tanrısal figür olarak ortaya çıkmıştır.

Yazatalar, Ahura Mazda'nın iyilik ve bilgeliğinin, hakikat, doğruluk, adalet, merhamet güç ve mükemmellik ile tüm düşüncelerinin, fikir ve ideallerinin göstergesidir.⁸¹ Maddi ve manevi fenomenlerin karşılığı olan Yazatalar, somut gerçekliğin soyut olan hakikatini temsil etme ve ona göre hayatı dizayn etme anlayışının üstün bir veçhesini oluşturmaktadır. Yazatalar, insan, güneş, ay, yıldız, su, ateş gibi tabiat objeleriyle somutlaşarak evrenin

⁷⁷ Yasna, 16/1.

⁷⁸ Yasna, 3/21.

⁷⁹ Visperad, 8/1.

⁸⁰ Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 174.

⁸¹ Maneckji Nusservanji Dhalla, *Homage Unto Ahura Mazda*, 16.

düzenine yön verirler. Ruhani olsun dünyevi olsun bütün kutsal Yazataların maddi ve manevi âlemde bir karşılığı vardır.⁸² Sraosha (Sraoşha), sadakati, Atar (Aşa), mükâfatı, Rashnu (Raşnu) adaleti ve ateşin kaynağını, Mitra ve Raman ise geniş otlakları sembolize etmektedir.⁸³ Yazatalar, göksel varlık olmaları yönüyle aşkın, insan yaşamıyla doğrudan ilişkili oldukları için de içkin birer varlık olmaları özelliğine sahiptirler. Ahura Mazda, bunlar aracılığıyla varlık âlemini gözetleyip korumakta ve her canlının yaşamını idame etmektedir. Ahura Mazda'nın oğlu olan Atar, saflığı ve sonsuz ışığı temsil ederek ilah yasanın doğruluk ilkesini yeryüzünde yayma görevini yerine getirir.⁸⁴ Ahura Mazda'nın gözü olan Mitra, binlerce kulağı ve on binlerce gözü ile insanları, hayvanları, bitkileri, toprakları, suları, otlakları, güneşi, ayı ve yıldızları yönetmektedir.⁸⁵

Yazatalar, her objenin bir karşılığı olarak doğruluğun görkemini taklit ederek, insanlara Bilge Efendi'nin ışığına nasıl ulaşılması gerektiği konusunda yol gösterir ve onların her türlü dileklerinin gerçekleşmesi için büyük gayret gösterirler. Zira barış, huzur, bolluk, sağlık, zafer, bereket, doğruluk, bilgelik, sağlık, zenginlik, neslin devamı vb. yaşamsal değerlerin tamamı, insan zihnindeki imgelerin karşılığı olan ruhani varlıkların fiziki âlemdeki karşılığında vücut bulmuştur. Rata, zihinsel iyiliğin yaratıcısı ve dünya hayatında Ahura Mazda için yapılmış eylemlerin yaratıcısı olan kutsal bilgiliyi temsil eder.⁸⁶ Sraosha, Rashnu ve Arshtat yerleşim alanlarını ilerleten ve onların çoğalmasını sağlayan meleklerdir.⁸⁷ Onlar, doğru yöneten ve her şeyi yoluna koyan, ölümsüz, sonsuz yardımsever, kadın erkek, doğru akılla beraber ikamet eden güçlü varlıklardır.⁸⁸ Ardvi Sura Anahita, yaşayan bütün kutsal şeyleri ilerleten, sürüleri ve yerleşim alanlarının çoğalmasına yardım eden, refahı artıran, erkeklerin tohumlarını artıran, doğuran kadınların rahimlerini kutsayan, bütün kadınların sütünün düzenli ve zamanında akmasını sağlayan melektir.⁸⁹

Zerdüşt inancına göre yerde ve gökte Ahura Mazda'nın görkemli düzeninin koruyucusu olan Yazatalar'a hürmet etmek her inananın en önemli görevlerinden birisidir. Kutsal düzenin koruyucuları olan Yazatalar, bir taraftan Kötü Ruh Angra Mainyu'nun zehirli şeytani güçlerine karşı mücadele ederek onların İyi Ruh'un yaratıklarına zarar vermesini önlerken, diğer taraftan aydınlıkla karanlığın karışmasını önlemek için gökyüzünü ve yeryüzünü surlarla çevirerek muhafaza ederler.⁹⁰ Diğer taraftan onlar, dünya hayatını büyük bir sadakat ile

⁸² Yasna, 22/27.

⁸³ Visperad, 7/2; 11/6; 16/1; Yasna, /1/3; 22/23; 68/22;

⁸⁴ Visperad, 16/1; Yasna, 2/4; 6/11; 7/2; 24/3; 62/4.

⁸⁵ Visperad, 1/11; Yasna, 1/3; 2/3; 3/4; 4/8; 6/2; 7/5; Yeşt, 10/7; Yasna, 6/10; Yeşt, 10/3-6.

⁸⁶ Yasna, 27/12; 6/21.

⁸⁷ Yasna, 6/6, 17.

⁸⁸ Visperad, 9/4.

⁸⁹ Yasna, 65/1, 2; Yeşt, 5/1-6.

⁹⁰ Müller, "The Bundahis", (3/26), 19.

yönetir. İnsanlara maddi ve manevi açıdan yardım edip onları kıtlık, hastalık, acı gibi tabii ve ahlaki kötülüğün tüm yansımalarından muhafaza ederler. Yolcuların, hastaların, çaresizlerin ve şeytanların hile ve desiselerinden etkilenenlerin koruyucusu olarak Yazatalar, kötülüğe karşı mücadelede kutsal bir görev üstlenmişlerdir. Bu melekler, Ahura Mazda'nın temel ilkelerine öncülük eder ve herkesi bu ilkeler çerçevesinde ayinsel ve kutsal düzenin ihtişamlı görkemini bir parçası haline getirmeye çalışırlar. Ayrıca Yazatalar, kendilerine sunu ve kurbanlarla dua eden ve başvurulara çeşitli lütuflarla yardım ederek onlara Ahura Mazda'nın kutsanmış iyi, güzel ve değerli mükâfatlarını bahşeder.⁹¹

3. Fravaşiler

Zerdüşt inancında Ameşa Spentalar ve Yazatalar dışında insanları ve diğer varlıkları koruyan Fravaşi melekleri de vardır. Muhtemelen Zerdüşt öncesi döneme kadar uzanan son derece kolektif olan bu güçlü ruhlara dayalı inanç, Zerdüşt sonrasında da İran dini geleneğinin en karakteristik özelliklerinden biri olarak varlığını devam ettirmiştir.⁹² Avesta'da genel olarak "koruyucu" varlıklar şeklinde ele alınan Fravaşi insanın yapısındaki manevi unsurlarından birini belirtir ve bu kelime bir tür koruyucu öfke anlamına da gelmektedir.⁹³ Ezeli olan bu varlıklar, bir taraftan tanrısal düzeni korurken diğer taraftan Angra Mainyu'nun yalan ve düzensizliğin kişileştirmiş hali olan Drug ve taraftarlarının kötülüklerine karşı insanlara basiretli akıl, hikmet bilgisi, dini anlayış ve iyileştirme gücü ile yardımcı olur. Fravaşi, canlıların tanrısal tözden kaynaklanan ölümsüz ruhunu ifade ettiği gibi maddi âlemdeki eksik ve sonlu özelliklere sahip objelerin göksel âlemdeki mükemmel ve kusursuz karşılıklarıdır. Başka bir ifade ile insanların vicdanına hitap eden yol gösterici ruhlar olan Fravaşiler, her zaman ve her mekânda insanlar başta olmak üzere canlı, cansız varlıklar ile hareket halindeki tüm objelerin ruhsal formdaki arketipleridir.⁹⁴ Zerdüşt inancına ilahi yasa gereği, en yüce ilahi varlık olan Ahura Mazda'dan en küçük varlığa kadar ruhani veya cismani, varlık âlemindeki iyi ve faydalı olan her şeyin bir Fravaşisi vardır.⁹⁵ Ancak kötülüğün ve kargaşanın menşei olan Angra Mainyu ve ondan neşet eden kötülük güçleri ile doğası gereği kötü ve zararlı olan varlıkların Fravaşileri yoktur.⁹⁶

⁹¹ Yasna, 65/12-14.

⁹² George William Carter, *Zoroastrianism and Judaism* (Boston: Richard G. Badger the Gorham Press, 1918), 59-60.

⁹³ Yasna, 23/1; A.V. Williams Jackson, *Zoroastrian Studies the Iranian Religion and Various Monographs* (New York: Columbia University Press, 1928), 59.

⁹⁴ Taraporewala, *The Religion of Zarathushtra*, 9.

⁹⁵ Yasna, 22/27.

⁹⁶ S. A. Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition and Modern Research* (London: McGill-Queen's University Press, 1993), 82.

“Ve biz kutsallığa ve aziz Zerdüşt Spitama'nın Fravaşisine hürmet ediyoruz. Ve biz azizlere ve onların kutsanmış Fravaşilere (hepsi bir arada olarak) hürmet ediyoruz ve onların bütün Fravaşilerine (her biri ayrı) ve eyaleti olan azizlerinkine ve eyaleti olmayan azizlerinkine, evet, kutsal adamların ve kutsal kadınların (her nerede olurlarsa olsunlar, dinin düzenine adanmış olanlar) Fravaşilerine hürmet ediyoruz”.⁹⁷

“Biz kurbanımızla yüce, ölümsüz, kutsal ikili olan Ahura ve Mitra'ya, baresman bitkilerinin arasından yıldızlara, aya ve güneşe, bütün eyaletlerin efendisi olan Mitra'ya, hatta ışık saçan, görkemli Ahura Mazda'ya ve azizlerin iyi, yiğit ve cömert Fravaşilerine hürmet ediyoruz”.⁹⁸

Zerdüşt inancına göre Fravaşi, evrende algılanabilen insan, hayvan, ağaç, su, bitki, gibi her somut varlığın ideal âlemdeki karşılığıdır. Fravaşilerin, mutlak ve değişmez iyi olan ilkelerin şemasını oluşturması, Zerdüştlükte iyilik ilkesi ile kötülük ilkesi arasındaki önemli farkı da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Ahura Mazda ile özdeş olan iyilik, değişmez ve ebedi bir karaktere sahiptir. Diğer taraftan Angra Mainyu'nun maddi formu olan kötülük ise arizî ve yok olmaya mahkûm bir niteliğe sahiptir. Zerdüştlükte Fravaşilerin, insanın doğumundan önceki varoluşu gibi ölümden sonra ki varoluşunu da temsil ettiğine inanılır.⁹⁹ Fravaşilere sahip her iyi ruh, ölümden sonra da varlığını tanrının yüce mekânında devam ettirecektir. Ancak tanrının koruyucu gölgesi olan Fravaşilerden yoksun olan kötü ruh, sonsuza dek sürecektir bir yok oluşa mahkûm edilecektir.

Moulton, insanın en yüksek ve ilahi parçası olarak gördüğü Fravaşi kültürünü kadim İran'daki ata ruhlarıyla ilişkilendirir.¹⁰⁰ Benzer biçimde Taraporewala, Zerdüşt'ün derin felsefesiyle evrensel bir nitelik kazanan Fravaşi inancının, kadim Aryan toplumundan Zerdüşt dinine miras kalan bir tür atalara tapma kültürünün devamı niteliğinde olduğunu belirtir.¹⁰¹ Diğer taraftan Zerdüşt dini geleneğinde ölümlerle de ilişkilendiren bu varlıklara yılın belli zamanları tahsis edilmiştir ve ayrıca bu özel zamanlarda Fravaşiler için dindarlarca kurbanlar sunulmaktadır.¹⁰² Bu inanç, ata ruhlarını canlandırma ve onlarla iletişim kurma anlayışının bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Zerdüştler, nevruz bayramı süresince ölen yakınlarının ruhlarının, kendilerini ziyaret ettiğine inanırlar.

Fravaşiler, makro kozmos ve mikro kozmosta Ahura Mazda'nın ilk ve değişmez ilahi yasası Aşa'yı merkeze alarak kozmik mücadelede başat rol oynayan ölümsüz ruhlardır. Ahura

⁹⁷ Visperad, 16/2.

⁹⁸ Yasna, 6/10.

⁹⁹ Rose, *Zoroastrianism*, 29.

¹⁰⁰ Moulton, *Early Zoroastrianism*, 257.

¹⁰¹ Taraporewala, *The Religion of Zarathushtra*, 126.

¹⁰² Visperad, 16/1, 2; Yasna, 3/21.

Mazda, onların parlaklığı ve görkemi sayesinde yerleri ve gökleri korur. Maddi dünyada canlı varlıklar açısından elzem tüm güzelliklerin devamını sağlar. Hayvanları, insanları besleyen deniz, nehir, dere ve otlakları harekete geçiren ve onlarda sayısız yaşamsal kaynakların oluşmasını sağlayan Fravaşiler'dir. Fravaşiler, yeryüzünde insanlara doğru yolu gösteren ve onları kötü güçlerden koruyan tanrısal bir güçtür. Diğer taraftan kötü güçlere karşı insanların yanında yer alan koruyucu ruhlardır. Ahura Mazda'nın kutsal yasası Aşa ile kutsanmış bu kusursuz varlıklar, gün, ay, mevsim ve yılların efendileri olan iyi, kudretli, iyiliksever ruhlardır.¹⁰³Bunlar, hayatın başlangıcından beri evleri, köyleri, toplulukları, eyaletleri, göğü, suyu, toprağı, sığırı, ana rahmindeki çocukları düşük olmasın diye güvenli bir şekilde tutan heybetli ezici varlıklardır.¹⁰⁴ Nitekim Zerdüşt inancına göre Zerdüşt'ün Kansava gölündeki tohumları 99.999 Fravaşi tarafından muhafaza edilmektedir. Kıyamet öncesinde yeryüzünü mükemmelleştirecek ve kötülüğün gücünü sonsuza kadar ortadan kaldıracak Saoşyant, Fravaşiler tarafından Kansava gölünde korunan Zerdüşt'ün bu tohumlarından ortaya çıkacaktır.¹⁰⁵

Ahura Mazda, Ameşa Spentlar, Yazatalar gibi soyut varlıkların Fravaşileri olduğu gibi insanlığın ilk atası olan Gaya Maretan, Zerdüşt Spitama'nın ve Kavi Viştaspa'nın da Fravaşiler'i vardır; ancak Angra Mainyu ve ona bağlı iblis tayfası ile doğası gereği kötü olan nesnelere Fravaşi'si yoktur.¹⁰⁶ Bu nedenle Zerdüştlükte göksel varlıklar başta olmak üzere, yeryüzündeki kadın, erkek tüm dindarların, haktan yana kadim irfan sahibi olanların, doğruluğu destekleyenlerin, henüz doğmamış insanların, peygamberlerin, azizlerin, erkeklerin, kadınların, ölmüş ve yaşayan herkesin Fravaşilerine övgülerle yaklaşmak ve onlara adak sunmak her dindarın en önemli vazifelerinden birisidir.¹⁰⁷ Her serenomide doğruluğun melekleri ve koruyucu ruhları Fravaşiler törene davet edilir ve onlar adına Ahura Mazda'ya yakarıta bulunulur. Tanrı adına yapılan ritüellere meleklerin eşlik etmesi dinsel ayini gerçekleştiren kişinin ruhunun şeytandan kurtulmasını sağlayacaktır.¹⁰⁸ Fravaşi, en yüksek ideali ve insanın ilahi ve ölümsüz parçasını teşkil ettiğinden Fravaşiler'in hepsine yer, gök dâhil vahşi ve evcil hayvanların, erkeklerin ve kadınların ruhlarına adak sunmak, dua etmek ve bunların tapılmaya değer varlıklar olarak görüp bunlara hürmet etmek, Ahura Mazda'nın arzusu olan kutsalın yasasıdır.¹⁰⁹

Ahura Mazda, Fravaşilerin parlaklığı ve görkemi sayesinde, yukarıda parlayan ve uzaktan görülen bütün yeryüzünü kucaklayan gökyüzünü, engin ve geniş yeryüzünü, çok

¹⁰³ Yasna, 2/17.

¹⁰⁴ Yasna, 23/1; 22/27.

¹⁰⁵ Yeşt, 13/62.

¹⁰⁶ Yasna, 23/3; 26/3, 5, 10; Müller, "Bundahis", (4/4), 21; (6/3), 25; (29/8), 119.

¹⁰⁷ Yasna, 23/4; 24/4, 5; 26/3, 7, 8, 9, 11; 56/2;

¹⁰⁸ "Shâyast Lâ Shâyast", (9/11), 312; (17/4- 6), 383-384.

¹⁰⁹ Moulton, *Early Zoroastrianism*, 257; Yeşt, 13/153, 155.

güzel şeyler taşıyan, bütün bedensel dünyayı, canlıları, ölüleri, yüksek dağları, zengin otlakları, suları taşıyan yeryüzünü, rahimde cenin halindeki çocuğu korumaktadır.¹¹⁰ Fravaşiler, Ahura Mazda'ya yardım etmemiş olsalardı, hayvanlar ve insanlar varlıklarını devam ettiremezlerdi; güç, egemenlik ve maddi dünya Druj'a ait olurdu.¹¹¹ Spenta Mainyu'nun kalkanlarına izin vermeyen Angra Mainyu, yeryüzü ile gökyüzü arasındaki görünen, görünmeyen tüm varlıkları rahatsız eder, onların yaşam alanlarına uğursuzluk ve felaketler getirirdi.¹¹² Fravaşiler, canlıların yaşamasını sağlayan temel ihtiyaçları karşılayan ve neslin devamını sağlayan kudretli varlıklardır. Zira onlar sayesinde, sular kurumayan kaynaklardan akar ve fişkirir, bitkiler yetişir, rüzgârlar eser, dişiler döllere gebe kalır, çocuklar güvenli bir şekilde doğar, ay güneş ve yıldız her biri kendi yörüngelerinde rahatsız edilmeden döner.¹¹³ İnsanların yaşamına doğrudan müdahil olan Fravaşiler, kendilerini sevenleri zafer ve çeşitli lütuflarla ödüllendiren, hastalara sağlık veren, insanlara servet ve nimet veren, onları kötülüğün her türlü zararlarından koruyan heybetli, güçlü varlıklardır.¹¹⁴

Zerdüşt dininde koruyucu, fedakâr ve aynı zamanda insanlığın en saf yaratılışının birer prototipleri olan Fravaşiler, göksel âlemin birebir dünyevi karşılığı olarak Ahura Mazda gibi zamanın başlangıcından beri varlıklarını devam ettiren bilinçli varlıklardır.¹¹⁵ Fravaşi, doğum ile başlamadığı gibi ölüm ile de yok olmaz. Fravaşi, insanın akıl ve vicdanına hitap eden ilahi bir kıvılcımdır Yaşamın her alanında insanları doğru seçim yapması için onların vicdanlarına rehberlik eder. Bundahiş'e göre Ahura Mazda, insan bilincinin koruyucu ruhları olan Fravaşileri şeytani güçlerle bedensel bir biçimde mücadele etmesi için mükemmel ve ölümsüz bir şekilde yaratarak maddi dünyaya göndermiştir. Genellikle dişil varlıklar olarak tasvir edilen ancak kadın ve erkeğin manevi karşılığı olan Fravaşiler, bir gün gelecek dünyayı kötülük güçlerine karşı korumak için giriştikleri bu mücadele sonucunda İblis ve onun güçlerini yok edeceklerdir. Fravaşiler'in ölümsüz, çürümez ve bozulmamış özellikleri, Ahura Mazda tarafından yeniden korunma altına alınarak sonsuza dek sürecek varoluşta İblis ve güçleri tarafından asla rahatsız edilmeyeceklerdir.¹¹⁶

Sonuç

Zerdüştlükte melek inancı, bu dinin kurucusu olan Zerdüşt'ten önce ortaya çıkmıştır. Arkaik nitelikli olan bu inancın, hiç şüphesiz Aryan toplumunun politeist karakterli dinsel anlayışıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Güneş, ay, yıldız, dağ, toprak, ağaç, gibi

¹¹⁰ Yeşt, 13/2, 9, 11; Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition and Modern Research*, 82.

¹¹¹ Yeşt, 13/12.

¹¹² Yeşt, 13/13.

¹¹³ Yeşt, 13/14, 15, 16, 22.

¹¹⁴ Yeşt, 13/23, 24, 30, 31, 33, 34, 42; Skjærvø, *Introduction to Zoroastrianism*, 101-108.

¹¹⁵ Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 143.

¹¹⁶ Müller, "The Bundahis", (2/10-11), 14.

doğadaki fenomenlerinin tanrısal formda kabul gördüğü bu inançta, tabiat güçlerine kurbanlar sunulur, ayrıntılı ritüeller uygulanırdı. Ariler, bunların üstünde evrenin sinerjisini oluşturan pozitif ve negatif iki sonsuz varlığa inanırlardı. Evren ve insan yaşamına ilişkin olumlu ve olumsuz tüm yansımalar bu güçlerle izah edilirdi. Zerdüşt, öncelikle pagan inancı ve kültü yerine her şeyin kendisinden neşet ettiği tek ve değişmez mutlak yaratıcı fikrinin yerleştirdi. O, herkesi, evrenin tek yaratıcısı ve ilmi ile her şeye vakıf olan Bilge Efendi'ye itaat etmeye ve ibadet etmeye çağırırdı. Zerdüşt, kozmosa uğursuzluk getiren Aryan mirası olan kötülük ilkesini reddetmedi. Zerdüşt açısından kötülük, tanrının kozmostaki yaratıcı eyleminin doğal bir sonucuydu. Ahura Mazda, kötülük aktivitesini gerçekleştiren değil, kötülük aracılığıyla yüceliğini ve kudretini var oluşturma tecelli ettirendi. Bu noktada tanrı ile evren arasında aracı rolü oynayan meleksi varlıklar devreye girmektedir.

Zerdüştlükte yaratıcı ile evren arasındaki ilişkide etkin rol oynayan ruhani varlıkların önemli bir yeri vardır. Aralarında değişik bir hiyerarşi olan bu ruhani varlıkların ilki Ameşa Spentalar'dır. Ameşa Spentalar, iyiliğin ve aydınlığın temsilcileri olarak varlık sahasında belli görevleri icra ederek tanrısal gücü destekleyen, kozmik yaratım sürecini mükemmelleştiren ve evrene kötülük güçlerinin egemen olmasını engelleyen varlıklardır. Ahura Mazda'nın Yüksek Benliğini oluşturan Cömert Ölümsüzler'in ilki Vohu Manah'tır. Vohu Manah, Ahura Mazda'nın kozmosta ve insan düşüncesinde belirgin bir şekilde ortaya çıkan aklıdır. Aşa Vahišta, kozmostaki düzen ve ahenk ile birlikte insan yaşamındaki iyilik, doğruluk ve adaletin sembolüdür. Kşatra Vairya, mutluluğun manevi rehberi, Spenta Armaiti ise tanrı ile insan arasındaki bağın en üst veçhesidir. Haurvatat ve Ameratat, canlılığın yaşam döngüsünün devamını sağlayan meleklerdir.

Yazatlar, ayinsel düzenin koruyucuları olarak kozmosta Ameşa Spentalar'a göre daha içkin bir role sahip varlıklardır. Bunlar, evrendeki yıkıcı güçlere karşı, yapıcı aktiviteler geliştirerek tabiatın kontrol dışına çıkmasına izin vermezler. Aynı zamanda bireysel ve toplumsal hayatın gelişimine yönelik düşünsel faaliyetleri devreye sokarak Aşa'nın takipçilerini kötülüğün tüm etkilerinden koruma işlevini yerine getirirler. Zerdüştlükte tanrı, melek, insan ve diğer varlıkların ölümsüz ruhuna Fravaşi denilir. Fravaşiler, belli zamanlarda maddi âleme inerek kötülüğün zararlı eylemlerine karşı insanları uyanık olmasını sağlayan güçtür. Zerdüştlükte ölü kültüyle de ilişkilendirilen bu varlıklar, fiziki âlemde yer edinen her türlü iyi varlığın metafiziki boyuttaki ruhsal bilincini ifade etmektedir.

Kaynakça

- Bettany, G. T. *The Worlds Religions*. London: Ward, Lock, & Co., 1890.
- Boyce, Mary. *A History of Zoroastrianism I*. Leiden: Brill, 1996.
- Boyce, Mary. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. London: Routledge & Kegan Paul, 1979.
- Brown, Robert. *The Religion of Zoroaster Considered in Connection with Archaic Monotheism*. London: 1879.
- Carter, George William. *Zoroastrianism and Judaism*. Boston: Richard G. Badger the Gorham Press, 1918.
- Dhalla, Maneckji Nusservanji. *History of Zoroastrianism*. New York: Oxford University Press, London Toronto, 1938.
- Dhalla, Maneckji Nusservanji. *Homage Unto Ahura Mazda*. t.y.
- Dhalla, Maneckji Nusservanji. *Zoroastrian Theology: From the Earliest Times to the Present Day*. New York, 1914.
- Hartman, Sven S. *Parsism, The Religion of Zoroaster*. Leiden: Brill, 1980.
- Hartz, Paula. *Zoroastrianism*. New York: Chelsea House Publishers, 2009.
- Hinnells, John R. *Persian Mythology*. London: Chancellor Press, 1997.
- Haug, Martin. *Essays on the Sacred Language, Writings, and Religion of the Parsis*. Ed. West, E. W. London: Kegan Paul, Trench, Teubner & Co. Ltd., 1907.
- İrani, Dinshaw J. *The Gathas The Hymns of Zarathushtra*. t.y.
- Jackson, A.V. Williams. *Zoroaster the Prophet of Ancient İran*. New York: Columbia University Press, 1926.
- Jackson, A.V. Williams. *Zoroastrian Studies the İranian Religion and Various Monographs*. New York: Columbia University Press, 1928.
- Kapadia, S.A. *The Teachings of Zoroaster and The Philosophy of The Parsi Religion*. London: John Murray, Albemarle Street, 1905.
- Kassam, Zayn R. *Islam, Judaism and Zoroastrianism*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2018.
- Kreyenbroek, Philip G. *Living Zoroastrianism: Urban Parsis Speak About Their Religion*. London ; New York: Routledge, 2013.
- Masani, Sir Rustom. *Zoroastrianism The Religion of The Good Life*. London: George Allen & Unwin Ltd., 1938.
- Mehr, Farhang. *The Zoroastrian Tradition An İntroduction to the Ancient Wisdom of Zarathustra*. Shaftesbury: Element İnc, 1991.
- Moulton, James Hope. *Early Zoroastrianism*. London: 1913.
- Müller, F. Max, ed. "The Bundahis". *The Sacred Books of the East*. Trans. E. V. West, V. Pahlavi Texts, I. Oxford: At The Clarendon Press, 1880.

- Müller, Max, ed. "Shayast Lâ-Shâyast". *The Sacred Books of the East*. Trans. E. V. West, V. *Pahlavi Texts I*, Oxford: At The Clarendon Press, 1880.
- Müller, Max, ed. "The Sîrôzahs". *Sacred Books of East*. Trans. E. V. West, XXIII. *Pahlavi Texts II*. Oxford: At The Clarendon Press, 1880.
- Nariman, Rohinton F. *The Inner Fire Faith, Choice and Modern Day Living in Zoroastrinism*. India: Hay House, 2016.
- Nigosian, S. A. *The Zoroastrian Faith Tradition and Modern Research*. London: McGill-Queen's University Press, 1993.
- Nigosian, S. A. *World Religions*. Evanston, Illinois: McDougal, Littel & Company, 1982.
- Omerxali, Xanna. *Avesta & Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*. çev. Adsay, Fahriye - Bingöl, İbrahim. İstanbul: Avesta Yayınları, 2017.
- Rose, Jenny. *Zoroastrianism: An Introduction*. London: I. B. Tauris, 2011.
- Serlarji, Ervad - Bharucha, Dadabhai. *A Brief Sketch of the Zoroastrian Religion & Customs*. Bombay: 1893.
- Skjærvø, Prods Oktor. *Introduction to Zoroastrianism*. 2005.
- Taraporewala, İ.J.S. *The Religion of Zarathushtra*. India: Theosophical Publishing House, 1926.
- Tiele, C. P. *Outlines of the History of Religion to the Spread of the Universal Religions*. London: Trübner & Co. Ludgate Hill, 1888.
- Yıldırım, Nimet. *İran Mitolojisi Kökenleri Kaynakları Ana Temaları*. İstanbul: Pinhan, 2012.
- Zaehner, R. C. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1961.
- Zaehner, R. C. *The Teachings of the Magi A Compendiom of Zoroastrian Beliefs*. New York: The Macmillan Company, 1956.